

Հ. ՄԱՏԹԵՈՍ Վ. ՀԱԺԵԱՆ

Համաշխարհային պատերազմի առթիւ հայ սեղանին վրայ զոհուած հինգերորդ կեանքն է, զոր կ'ողբայ Միաբանութիւնս յանձին իր կրօնակցին Հ. Մատթէոս վարդապետի Համեան. կեանք մը սակայն, որուն վախճանը աւելի եղերական չէր կրնար ըլլալ: Մեռաւ նա 1915ին՝ ազգային գերագոյն ճգնաժամին հարիւրաւոր հազարաւոր Հայերու պէս հեռու իր հայրենիքէն եւ Միաբանութենէն՝ ռաշոյնի մը հարուածով կամ՝ սովալլուկ սովամահ եղած:

Ծնած է Հանգուցեալը 1867 Դեկտ. 13 Խոտորջրոյ Միջնթաղ գիւղը. 1882ին ներքին փափաքէ մը մղուած՝ իր մանկական քայլերն կ'ուղղէ դէպի Վիեննա՝ Վանատունս, ուր քանի մը տարիէն նորընծայ ըլլալով՝ 1888ին ուխտի Միաբանութեանս անդամ կ'ըլլայ: Բարանայ ձեռնադրուելէն հինգ տարի վերջը՝ այսինքն՝ 1896ին կ'առաքուի Զմիւռնիա, հոն սակայն հազիւ 6 ամիս կը մնայ եւ կը մեկնի Կ. Պոլիս, ուր 1½ տարիէն աւելի դասատուութեամբ կը պարապի: Դժբախտաբար զխու տաժանելի ցաւ մը տարիներէ է վեր կը տառապէր զինքն եւ Միաբանութիւնս թէեւ Հանգուցելոյն Վիեննա գտնուած միջոցին մեծ հոգ եւ փոյթ տարած էր իր ապաքինման համար, սակայն ձեռք առնուած միջոցներն անկալուած արդիւնքը չէին ունեցած: Անոր համար 1899ին Միաբանութեանս հաւանութեամբը մեկնեցաւ հայրենիք, որուն բարեխառն օդին շնորհիւ քանի մը տարիէն բոլորովին առողջանալով՝ Միջնթաղի ժողովրդեան միաձայն որոշմամբ տեղւոյն ժողովրդապետ կարգուեցաւ:

Խոտորջուր՝ թէեւ քնութեամբ լի է գեղեցիկ տեսարաններով, օդաւէտ անտառներով եւ համեղ ջրերով, քայքայ արտաշխարհի համեմատութեամբ շատ կղզիացած դիրք մ'ունենալով, եթէ ոչ անկարելի գէթ շատ դժուարին է հոն քննական ուսումնասիրութիւններով պարապիլ: Զայս քաջ գիտէր Հանգուցեալը. սակայն իր ուսման փափաքը՝ զոր գործով ալ ցուցրցած էր արդէն Վիեննա եղած պահուն ըստ Աւետարանի Յիսուսի վարքը ոտանաւորի վերածած հրատարակելով (Վիենն. 1898) եւ իր Հայրենեաց եւ ազգին ունեցած սէրը դժուարութիւններու առջեւ չկասեցան: Իրեն համար տակաւին անմշակ ռաշտ մըն էր Խոտորջրոյ լեզուն, սովորութիւններն, զրոյցներն, միով քանիւ ամբողջ կեանքը: Անա ասոնցմով զբաղեցաւ Հանգուցեալը, որով եւ ամենամեծ ծառայութիւնն մատոյց նախ՝ իր հայրենիքին, ապա հայ ժողովրդագիտութեան, ազգախօսութեան եւ լեզուաբանութեան: 1904ին հրատարակեց՝ «Երգեր, առակներ, Հանելուկներ թերահաւատութիւններ... Խոտորջրոյ», (Տիփղիս, 8°, էջ 136) եւ 1907ին «Հին աւանդական Հեքեթներ Խոտորջրոյ», (Վիեննա, 8°, էջ 89) որուն զրոյցներուն մէկ մասը Պրոֆ. Մակլեր գաղղիերէնի վերածեց (Contes et Légendes de l'Arménie traduits et recueillis par Frédéric Macler, Paris 1911, XV+196): Հրատարակած է նաեւ «Տաղարան հոգեւոր», Խոտորջրոյ ժողովրդեան ջերմնաւնդական երգերու, Վիեննա 1908 եւն: Իր ամենէն երեւելի երկն է սակայն՝ դժբախտաբար տակաւին անտիպ մնացած «Խոտորջրոյ գաւառաբարբառը», ուր ամփոփուած է Խոտորջրոյ լեզուին ոչ միայն քերականութիւնն, այլ եւ առանձնայատուկ ասութիւններն ու բառերը: Կը յուսանք թէ Հ. Տաշեանի աշխատութեամբ քիչ ատենէն հրատարակուի այս կարեւոր գործը:

Պէտք չենք սակայն երգել մոռնալ, որ Հանգուցեալը քանսէրէ աւելի ժողովրդապետ՝ այսինքն՝ ժողովրդեան հոգեւոր հովիւ էր. եւ այս իսկ պատճառաւ իր ժամանակին մեծ մասը պէտք էր որ անոր զոհէր: Բնութեամբ աւելի հեզահամբոյր ըլլալով՝ իր քահանայական պարզ եւ օրինակելի կեանքն արտաքոյ կարգի մեծ տպաւորութիւն յառաջ բերած էր Խոտորչոյ հասարակութեան վրայ. կը գնահատուէր մասնաւոր իր անշահախնդրութիւնն ու խոնարհամտութիւնը: Այսպէս յարգուեցաւ եւ սիրուեցաւ նա իր ժողովրդենէն, քայքայինքն ալ զայն սիրեց իսկապէս հօր մը խանդակաթ սիրով: Իր հեզութեան մէջ արթուն էր եւ հաստատակամ, երբ մանաւանդ ժողովրդեան իրաւունքները պաշտպանել հարկ կ'ըլլար, եւ նախանձախնդիր մանաւանդ անոր պատուոյն անբռնութեան եւ քարծրացման, ինչպէս հետեւեալ դէպքէն ալ կը տեսնուի: Խոտորչոյ ժողովուրդը քանի մը տասնեակ տարիներէ ի վեր եկեղեցաշինութեան գովելի հիւանդութենէ մը վարակուած էր. լեռներու գրեթէ ըզրըր զագաթները լեցուած էին մատուռներով եւ ուխտատեղիներով եւ զիւղերու եկեղեցիներէն ալ տժգոհ քանի մը տեղեր՝ այսպէս Կախմուխուտ, Կրման (երկու տեղերն ալ 1893ին) եւ Կիսակ (1897ին) շինած էին արդէն սրբատաշ քարերով գեղեցիկ եկեղեցիներ. վերջինը եւ թերեւս տեղոյն համար նաեւ ամենէն շքեղն էր ճիճապաղինը. որուն շինութեան համար արտակարգի ծախք ըրին ճիճապաղիները: Ահա այս տենդէն գրաւուած էր նաեւ Հանգուցելոյն ժողովուրդը. Հանգուցեալն անոր ամենաշեղմ փափաքին զոհացում տալու համար դրամաժողով իսկ սկսաւ եւ պատրաստ էր արդէն գործքի ձեռնարկել, եթէ երկինք այլազգ չտրամադրէր: 1915ին ընդհանուր տեղահանութեան ատեն Կարնոյ նահանգին առաջին զոհերն Խոտորչոցիներն եղան. ասոր պատճառն է, որ շափ կ'երեւայ, զլիսաւորաբար անոնց համեմատաբար շատ քարեկեցիկ վիճակը, որ շատոնց արդէն շրջակայ Տաճիկներուն նախանձը գրգռած էր. քայքայ հաւանօրէն նաեւ այն պարագան, որ պատերազմի սկզբին Խոտորչոյ արական սեռը մեծաւ մասամբ Ռուսաստան՝ որ է ըսել Տաճկաստանի թշնամի երկրի մը մէջ կը գտնուէր: Թէ տարաբարուածներն ինչ զարհուրելի քաղղի մատնուեցան, տակաւին անստոյգ է. այսչափ միայն գիտենք, որ Սպերի եւ Բաքերդի անագին լեռնագոտին անցնելով ողջ եւ առողջ Երզնկա հասած են: Հոս տեսնուած է մասնաւորապէս Հանգուցեալը՝ ցուարթ ձեռքը եւ գրաստի մը սանձը ըռնած: Որչափ լսեցինք, կոտորածը տեղի ունեցած է Մեւելտինէի եւ Եփրատի գծին վրայ. վերջին տեղեկութիւններու համաձայն՝ կանանց մեծ մասը իրենց տղոցմով ի միասին ջրասոյգ եղած են: Վերապրողները հազիւ 50—60 հոգի են, որոնք գրեթէ ամէնն ալ կանանց դասակարգէն են: Տայոց ընկերութիւնը, որ կազմուած է մեծաւ մասամբ Խոտորչոյ Ռուսաստանի պանդուխտներէն, անցեալ տարի պատուիրակութիւն մ'առաքեց Կ. Պոլիս, ուսկից անդամներէն ոմանք մեկնեցան դէպի հայկական արտորաձայրերը. եւ թէեւ դրամական անագին գումար մը տրամադրելի եղած էր իրենց եւ զաղղիական եւ անգղիական գինուորական վարչութիւնները պէտք եղած ամէն դիւրութիւն ընծայած են, սակայն դժբախտաբար իրենց հայրենակիցներէն, որոնք աւելի իզական սեռին եւ մանուկ դասակարգին կը պատկանէին, աւելի վերապրող չկրցան գտնել:

ԴԵՄԲ. «ԱՆՆԴԻՄՈՒՆ»

